

Försöksdjur

Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet 38 motionsyrkanden från allmänna motions-tiden 2002 om försöksdjur. Merparten av de frågor som nu är aktuella be-handlades ingående av utskottet senast våren 2002 i samband med utskottets beredning av regeringens skrivelse Användning av försöksdjur (skr. 2001/02:48, bet. 2001/02:MJU7). Samtliga motioner avstyrks.

I sin behandling av nu aktuella motioner hänvisar utskottet främst till sin behandling av ovan nämnda skrivelse, till betänkandet Djurförsök (SOU 1998:75) och delbetänkandet Etisk prövning av djurförsök (SOU 2002:86), som bereds i Regeringskansliet, samt till den djurförsöksetiska utredningens kommande betänkande (dir. 2002:165). Utskottet upprepar sina uttalanden från våren 2002 som innebär att utskottet förutsätter att regeringen och svenska myndigheter även i fortsättningen aktivt verkar för ytterligare be-gränsningar av användningen av försöksdjur och för förbättrade förhållanden för dessa djur.

I betänkandet finns fyra reservationer och ett särskilt yttrande.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
Innehållsförteckning.....	2
Utskottets förslag till riksdagsbeslut.....	3
Redogörelse för ärendet.....	5
Ärendet och dess beredning.....	5
Bakgrund.....	5
Utskottets överväganden.....	7
Allmänt om användningen av försöksdjur.....	7
Handlingsplaner för begränsning av djurförsök.....	10
Alternativa metoder till djurförsök.....	13
Försöksdjursstatistik.....	14
Den djurförsöksetiska prövningen.....	16
Förbud mot djurförsök inom försvaret.....	19
Användning av djur inom utbildningsväsendet.....	19
Genetiskt modifierade djur.....	21
Internationellt arbete på försöksdjursområdet.....	22
Reservationer.....	25
1. Allmänt om användningen av försöksdjur (punkt 1).....	25
2. Handlingsplaner för begränsning av djurförsök (punkt 2).....	25
3. Den djurförsöksetiska prövningen (punkt 5).....	26
4. Internationellt arbete på försöksdjursområdet (punkt 9).....	26
Särskilt yttrande.....	28
Allmänt om användningen av försöksdjur.....	28
Bilaga	
Förteckning över behandlade förslag.....	29
Motioner från allmänna motionstiden 2002.....	29

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

1. Allmänt om användningen av försöksdjur

Riksdagen avslår motionerna 2002/03:MJ457 och 2002/03:MJ463 yrkandena 1, 8, 12 och 13 samt 2002/03:MJ490 yrkande 31.

Reservation 1 (v, mp)

2. Handlingsplaner för begränsning av djurförsök

Riksdagen avslår motionerna 2002/03:MJ316 yrkande 1, 2002/03: MJ324, 2002/03:MJ371, 2002/03:MJ463 yrkandena 4 och 5 samt 2002/03:MJ490 yrkandena 24 och 28.

Reservation 2 (mp)

3. Alternativa metoder till djurförsök

Riksdagen avslår motionerna 2002/03:MJ316 yrkande 7 och 2002/03: MJ490 yrkandena 29 och 32 delvis.

4. Försöksdjursstatistik

Riksdagen avslår motionerna 2002/03:MJ285 och 2002/03:MJ463 yrkande 2.

5. Den djurförsöksetiska prövningen

Riksdagen avslår motionerna 2002/03:MJ316 yrkandena 2–6 och 8, 2002/03:MJ463 yrkandena 7, 9–11 och 14 samt 2002/03:MJ490 yrkandena 27 och 32 delvis.

Reservation 3 (mp)

6. Förbud mot djurförsök inom försvaret

Riksdagen avslår motion 2002/03:MJ490 yrkande 25.

7. Användning av djur inom utbildningsväsendet

Riksdagen avslår motionerna 2002/03:MJ463 yrkande 6 och 2002/03: MJ490 yrkande 30.

8. Genetiskt modifierade djur

Riksdagen avslår motion 2002/03:MJ463 yrkande 3.

9. Internationellt arbete på försöksdjursområdet

Riksdagen avslår motionerna 2002/03:MJ256 yrkande 1, 2002/03: MJ370, 2002/03:MJ456 och 2002/03:MJ490 yrkande 26.

Reservation 4 (kd, v)

Stockholm den 6 februari 2003

På miljö- och jordbruksutskottets vägnar

Catharina Elmsäter-Svärd

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Catharina Elmsäter-Svärd (m), Sinikka Bohlin (s), Alf Eriksson (s), Lennart Fremling (fp), Rune Berglund (s), Rolf Lindén (s), Sven Gunnar Persson (kd), Carina Ohlsson (s), Jan Andersson (c), Jan-Olof Larsson (s), Bengt-Anders Johansson (m), Christin Nilsson (s), Ann-Kristine Johansson (s), Cecilia Widegren (m), Anita Brodén (fp), Sven-Erik Sjöstrand (v) och Gunnar Goude (mp).

Redogörelse för ärendet

Ärendet och dess beredning

I betänkandet behandlar utskottet 38 motionsyrkanden från allmänna motions-tiden 2002 om försöksdjur. Merparten av de frågor som nu är aktuella be-handlades ingående av utskottet senast våren 2002 i samband med utskottets beredning av regeringens skrivelse Användning av försöksdjur (skr. 2001/02:48, bet. 2001/02:MJU7). I det sammanhanget gjorde utskottet utta-landen som bl.a. innebär att utskottet förutsätter att regeringen och svenska myndigheter även i fortsättningen aktivt verkar för ytterligare begränsningar av användningen av försöksdjur och för förbättrade förhållanden för dessa djur.

I sin behandling av nu aktuella motioner hänvisar utskottet främst till sin behandling av ovan nämnda skrivelse, till betänkandet Djurförsök (SOU 1998:75) och delbetänkandet Etisk prövning av djurförsök (SOU 2002:86), som bereds i Regeringskansliet, samt till den djurförsöksetiska utredningens kommande betänkande (dir. 2002:165). Utskottet upprepar även sina uttalan-den från våren 2002.

Bakgrund

I en skrivelse i oktober 2001 (skr. 2001/02:48, bet. 2001/02:MJU7) gav rege-ringen fördjupad information och en redogörelse för det arbete som pågår för att begränsa försöksdjursanvändningen. Redovisningen omfattade bestämmel-serna på området, den djurförsöksetiska prövningen liksom andra tillstånds-krav, verksamhetens omfattning och ändamål och de resultat som kan uppnås genom användningen av försöksdjur. Vidare behandlades alternativa metoder till djurförsök och det arbete som pågår på det internationella området.

I proposition 2001/02:189 En ny djurskyddsmyndighet (bet. 2002/03: MJU5) gör regeringen bedömningen att de uppgifter som för närvarande ligger på Centrala försöksdjursnämnden (CFN), inklusive huvudmannskapet för de djurförsöksetiska nämnderna, och de uppgifter när det gäller försöks-djur som Jordbruksverket i dag ansvarar för förs över till den nya djur-skyddsmyndigheten. Det är även regeringens bedömning att Centrala för-söksdjursnämnden bör avvecklas.

I december 1999 beslutade regeringen tillkalla en särskild utredare med uppgift att göra en översyn av förutsättningarna för den djurförsöksetiska prövningen (dir. 1999:103). Översynen skulle göras med avseende på de etiska bedömningsgrunder som nu tillämpas. Utredaren skulle särskilt

- analysera om de etiska bedömningsgrunder som i dag tillämpas för den djurförsöksetiska prövningen ger en bra förutsättning för prövningen el-ler om de behöver förbättras,

- belysa de etiska frågor som kan uppkomma i samband med användning av genetiskt modifierade djur och andra metoder inom bioteknologin som är av betydelse i sammanhanget, t.ex. kloning av djur,
- om det visar sig att regelverket beträffande de etiska bedömningsgrunderna behöver förändras lämna förslag till hur nya bestämmelser på området bör utformas,
- som jämförelse kartlägga de etiska bedömningsgrunder som används vid djurförsöksetiska prövningar i andra länder, och
- utvärdera behovet av en långsiktig kompetensutveckling inom djurförsöksetiken i och utanför de djurförsöksetiska nämnderna och om ett sådant behov finns komma med förslag till hur en sådan utveckling kan ske.

I tilläggsdirektiv (dir. 2001:80) fick utredaren i oktober 2001 härutöver uppdraget att

- beskriva verksamheten med framställning av genetiskt modifierade djur,
- om möjligt utreda i vilken omfattning genetiskt modifierade djur är utsatta för lidande,
- bedöma om nuvarande bestämmelser är tillräckliga för att säkerställa djurskyddet för genetiskt modifierade djur samtidigt som forskningens behov kan tillgodoses,
- bedöma behovet av ytterligare statistiska uppgifter om framställning och användning av genetiskt modifierade djur,
- vid behov föreslå åtgärder för att minimera det lidande som genetiskt modifierade försöksdjur kan vara utsatta för och
- vid behov lämna förslag till ändrade eller nya bestämmelser på området.

Utredaren har i delbetänkandet Etisk prövning av djurförsök (SOU 2002:86) nyligen redovisat delar av sitt uppdrag för regeringen. Betänkandet behandlar frågor om bl.a.

- bedömningsgrunderna för den etiska prövningen,
- sammansättningen och handläggningen i de djurförsöksetiska nämnderna och
- ansökan om djurförsök.

Uppdraget skall slutredovisas den 1 december 2003 (dir. 2002:165).

Utskottets överväganden

Allmänt om användningen av försöksdjur

Utskottets förslag i korthet

Utskottet avstyrker sex motionsyrkanden (s, v, mp) om bl.a. förbud i vissa fall mot användningen av försöksdjur, om utvärdering av djurförsök och om föreskrifter för vård och skötsel av försöksdjur. Utskottet hänvisar till bl.a. gällande lagstiftning, pågående arbete på området och inrättandet av den nya djurskyddsmyndigheten.

Motionerna

Enligt motion MJ457 (v) bör användning av försöksdjur förbjudas i de fall det finns alternativ till försöksdjursverksamheten. Allmänna synpunkter på djur som försöksobjekt förs fram i motion MJ463 (s) yrkande 1. Motionären anser vidare att en utvärdering av djurförsök bör göras några år i efterhand (yrkande 8). Den nya djurskyddsmyndigheten bör få ett tilläggsanslag så att föreskrifter om vård och skötsel av försöksdjur kan tas fram kraftfullt och skyndsamt (yrkande 12).

I motion MJ490 (mp) begärs totalförbud för djurförsök på vissa s.k. högre arter, och en utredning bör tillsättas för att undersöka möjligheterna att införa totalförbud mot användandet av apor och eventuellt andra arter i försöksdjursverksamhet (yrkande 31).

En utredning om handläggningen av frågan om det nya primathuset efterlyses i motion MJ463 (s) yrkande 13.

Utskottets ställningstagande

Användningen av försöksdjur är en komplicerad fråga som kan innebära svåra etiska avväganden, och det är angeläget att användningen av försöksdjur begränsas så långt det är möjligt. Försöksdjursanvändningen är en verksamhet som är omgärdad av detaljerade bestämmelser i svensk lagstiftning och innebär en avvägning mellan å ena sidan behovet av att kunna använda djur och å andra sidan vårt ansvar mot djuren och deras välbefinnande. Grundläggande forskning är en förutsättning för samhällsutvecklingen och en del av dagens kunskapsinhämtande inom det biologiska området förutsätter användning av försöksdjur, men sådan användning är bara ett av flera redskap som står till buds i sökandet efter ny kunskap. Den metod som i ett enskilt projekt slutligen väljs är den som bedöms bäst kunna besvara den vetenskapliga frågeställningen. När en ansökan om djurförsök prövas skall enligt djurskyddslagstiftningen bl.a. valet av djur noga övervägas, så få djur som möjligt användas och användningen orsaka minsta möjliga lidande för försöksdjuren.

Med anledning av motionerna MJ457 (v) och MJ463 (s) yrkande 1 vill utskottet erinra om att enligt 19 § djurskyddslagen (1988:534) djur får användas för djurförsök endast under förutsättning att det syfte som avses med verksamheten inte kan uppnås med någon annan tillfredsställande metod utan användning av djur. Vid prövningen av ett ärende stadgas i 49 § djurskyddsförordningen (1988:539) att nämnden skall ta hänsyn till å ena sidan försökets betydelse och å andra sidan lidandet för djuret. Nämnden skall avslå en ansökan om att få använda djur för vetenskapliga ändamål om en sådan användning inte kan anses angelägen från allmän synpunkt. Nämnden skall också avslå en ansökan om sådan användning av djur om det är möjligt att få likvärdig kunskap genom andra metoder. Utöver dessa bestämmelser finns i Jordbruksverkets föreskrifter ytterligare allmänna krav på djurförsök. Här uppställs bl.a. krav på vilka överväganden som skall göras när ett djurförsök skall genomföras. Exempelvis skall valet av djurart övervägas noga. Vid valet av plan över hur försöket skall genomföras skall den plan väljas som kräver ett minskat antal djur, tar i anspråk djur med den lägsta graden av neurofysiologisk känslighet, förorsakar det minsta lidandet eller den lägsta graden av bestående men samt har de största utsikterna att ge ett tillfredsställande resultat. Med det anförda och med vad utskottet i tillämpliga delar anför nedan finner utskottet syftet med motionerna tillgodosett. Berörda motionsyrkanden avstyrks.

I en gemensam skrivelse från Jordbruksverket och CFN till regeringen i maj 1999 redovisades en åtgärdsplan för att förstärka djurskyddet på försöksdjursområdet. Inom myndigheterna pågår ett kontinuerligt arbete med att förbättra djurskyddet för försöksdjuren och arbetsituationen för personer verksamma inom försöksdjursområdet liksom med inrättande av ett dataregister för djurförsök. Det bör framhållas att skyddet för försöksdjuren kommer att förstärkas ytterligare i och med inrättandet av Djurskyddsmyndigheten, som beräknas påbörja sitt arbete den 1 januari 2004. All kompetens och allt ansvar beträffande försöksdjur sammanförs då hos en myndighet i stället för att som i dag vara uppdelad på två myndigheter, dvs. Jordbruksverket och CFN. Frågor om försöksdjur kommer att föras till en särskild enhet med tjänstemän som har utbildning och erfarenhet av forskning, försöksdjur och alternativ till djurförsök. Myndigheten kommer att ha ansvaret för utfärdande av föreskrifter om såväl hållande och skötsel av försöksdjur som den djurförsöksetiska prövningen och ha rätt att utfärda föreskrifter när det gäller andra frågor som har samband med användningen av försöksdjur. Hit hör frågor om statistik, utbildning och destinationsuppfödning (prop. 2001/02:189, bet. 2002/03:MJU5). När det gäller medel för den nya myndigheten vill utskottet hänvisa till budgetpropositionen för år 2003 där regeringen föreslog att för år 2003 skulle anvisas 20,4 miljoner kronor och för år 2004 20,9 miljoner kronor. Riksdagen fann medelsbehovet väl avvägt (bet. 2002/03:MJU2). Med det anförda avstyrks motion MJ463 (s) yrkandena 8 och 12 i den mån motionsyrkandena inte kan anses tillgodosedda.

Som anförs i regeringens skrivelse Användning av försöksdjur (skr. 2001/02:48) gör apornas stora biologiska likheter med människan dem ofta till unika studiemodeller vid viss medicinsk forskning. Det är också likheten med människan som gör att användningen av apor innebär särskilt svåra etiska överväganden. Av skrivelsen framgår att år 2000 användes totalt 20 apor i försök i Sverige enligt den definition som gäller enligt EG:s direktiv och den europeiska konventionen och ytterligare 13 apor enligt den mer omfattande svenska definitionen. Enligt vad utskottet inhämtat var år 2001 motsvarande siffror 77 respektive 5 apor. Det bör framhållas att Jordbruksverkets grundläggande djurskydds krav vid primathållning i samband med försöksdjursverksamhet är gruppållning, stimulerande miljöberikning, tillgång till utevistelse samt adekvat skötsel med samarbetsträning. Vidare skall varje enskilt utrymme berikas och primaterna skall som en del av den dagliga skötseln tränas i samarbete samt kunna övervakas på ett adekvat sätt. Skötsel, träningsprogram och miljöberikning skall ske efter ett av djurhållaren framtaget program som Jordbruksverket godkänt och åtgärderna skall av djurhållaren därefter fortlöpande dokumenteras genom journalföring. Jordbruksverket ställer också numera krav på att det finns en etolog med erfarenhet av primat-etologiskt arbete knuten till djurförsöksverksamhet med primater. Från de ovan beskrivna djurskyddskraven kan enstaka inskränkningar accepteras, men endast i de fall då det är nödvändigt från smittskydds- eller arbetarskyddssynpunkt. Jordbruksverket arbetar för att alla försöksdjursanläggningar med primater så snart som möjligt skall uppfylla dessa krav. I sammanhanget vill utskottet hänvisa till de förslag om förändring av de djurförsöksetiska nämnderna som har lagts fram i betänkandena Djurförsök (SOU 1998:75) och Etisk prövning av djurförsök (SOU 2002:86) och som enligt utskottets mening är väl ägnade att ytterligare stärka skyddet för försöksdjuren. Sådillvida delar utskottet synpunkterna i motion MJ490 (mp) att all tillbörlig hänsyn bör tas till det lidande ett djur kan komma att utsättas för i samband med djurförsök. Utskottet är emellertid inte berett att tillmötesgå motionens förslag om en utredning i syfte att undersöka möjligheterna för ett totalförbud mot framför allt apor i försöksdjursverksamhet. Med det anförda och med hänvisning till vad utskottet i tillämpliga delar anför ovan avstyrks motionen i berörd del.

Smittskyddsinstitutet (SMI) har de senaste åren tilldragit sig stor uppmärksamhet. Bakgrunden till detta är bl.a. att de tillstånd för försöksdjursverksamhet som har beviljats av Jordbruksverket sedan år 1994 har varit tillfälliga. Skälet är att Jordbruksverket gjort bedömningen att delar av djuravdelningen där primater hålls inte har varit av tillräckligt god djurskyddsmässig standard. De tillfälliga tillstånden har varit förenade med krav på rapportering om hur projekteringen av ett nytt djurhus fortskrider och vilka åtgärder som fortlöpande vidtas för att förbättra djurhållningen. SMI har varje kvartal avgett sådana rapporter. Av rapporterna framgår att aporna har flyttat in i betydligt större miljöberikade burar, lever i par eller större grupper och övervakas av etologisk expertis. Ett villkor för fortsatt tillstånd är att projekteringen av ett nytt djurhus fortsätter och att detta byggs utan dröjsmål. Utskottet har inhäm-

tat att byggnadsarbetet påbörjades i februari 2001 och att anläggningen beräknas vara klar för inflyttning under våren 2003. Utskottet har vidare inhämtat att Jordbruksverket i december 2002 beviljade SMI fortsatt tillstånd t.o.m. den 30 juni 2003. Med det anförda föreslår utskottet att motion MJ463 (s) yrkande 13 lämnas utan vidare åtgärd.

Handlingsplaner för begränsning av djurförsök

Utskottets förslag i korthet

Utskottet avstyrker fem motionsyrkanden (s, fp, mp) om handlingsplaner för avveckling av försöksdjur och fyra motionsyrkanden (s, fp, mp) om begränsning av djurförsök med avsevärd svårighetsgrad, s.k. plågsamma djurförsök. I samtliga fall hänvisar utskottet till det arbete som pågår på området.

Motionerna

Frågan om handlingsplaner för begränsning av djurförsök behandlas i ett flertal motioner. I motion MJ316 (fp) begärs att en konkret handlingsplan tas fram för begränsning av försöksdjursanvändningen i stort. En särskild plan bör utarbetas för begränsning av de plågsamma djurförsöken (yrkande 1). Målprecisering för arbetet med att minska användningen av försöksdjur tas upp i motion MJ324 (mp). Minskningen kan t.ex. vara 5 % under år 2003 och därefter 10 % per år. Regeringen bör även ange vilka redskap som skall användas för att denna minskning skall kunna uppnås. I motion MJ371 (s) betonas vikten av minskning av användningen av försöksdjur och av särskilda insatser för minskning av de plågsamma djurförsöken. Djurskyddsmyndigheten bör ges i uppdrag att ta fram särskilda planer för arbetet, och tyngdpunkten bör läggas vid minskning av den totala användningen. Enligt motion MJ463 (s) bör användningen av försöksdjur halveras under innevarande mandatperiod (yrkande 4) och Djurskyddsmyndigheten ges i uppdrag att upprätta en särskild begränsningsplan för de plågsamma djurförsöken (yrkande 5). I motion MJ490 (mp) begärs förbud mot alla djurförsök som kan innebära plåga för djuren (yrkande 24). I motionen framhålls att en avvecklingsplan för djurförsök är en statlig angelägenhet (yrkande 28).

Utskottets ställningstagande

Inledningsvis kan utskottet konstatera att, även om det arbete som görs för att begränsa användningen av försöksdjur är positivt och omfattande, det är angeläget att sträva efter ytterligare begränsningar av försöksdjursanvändningen.

När det gäller utveckling av alternativa metoder till djurförsök vill utskottet inledningsvis erinra om att regeringen för perioden 2002–2004 har avsatt sammanlagt 30 miljoner kronor för utveckling av alternativa försöksmetoder. Medlen kommer att bidra till att ytterligare satsningar kan göras inom både

grundforskning och tillämpad forskning, och de ökade anslagen är enligt utskottets mening ett uttryck för den vikt som läggs vid begränsning av användningen av försöksdjur. Exempel på angelägna insatser anser utskottet vara t.ex. forskning som förbättrar försöksdjurens miljö och utveckling av alternativa metoder inom utbildningen samt utveckling och utvärdering av riktlinjer för globalt accepterade alternativa testmetoder inom bl.a. kemikalieområdet.

Under senare år har flera utredningar tillsatts och uppdrag givits med anknytning till försöksdjursområdet. En särskild utredare avlämnade i juni 1998 betänkandet Djurförsök (SOU 1998:75), och i november 2001 redovisades betänkandet Ett förbättrat djurskydd (SOU 2000:108). Som framgår av utskottets redogörelse ovan har betänkandet Etisk prövning av djurförsök (SOU 2002:86) nyligen avlämnats, och utskottet har inhämtat att föreskrifter är under utarbetande i Regeringskansliet. I tilläggsdirektiv fick utredaren i oktober 2001 härutöver uppdraget att utreda vissa frågor när det gäller förbättrat skydd för genetiskt modifierade djur. Uppdraget skall slutredovisas den 1 december 2003 (dir. 2001:80 och 2002:165). Vidare fick CFN i regleringsbrevet för år 2002 regeringens uppdrag att redovisa en utförlig strategi för hur det utökade anslaget skall användas för att utveckla alternativa metoder till djurförsök. Satsningarna skall vara sådana att de bidrar till att försöksdjursanvändningen förfinas, minskas eller ersätts. Vidare skulle CFN redovisa vilka utvärderingsmetoder som skall användas och vilka som kräver metodutveckling för att effekten av satsningarna skall kunna bedömas. Uppdraget redovisades den 1 maj 2002, och CFN har fördelat medlen för budgetåren 2002 och 2003. Strategin, som omfattar perioden 2002–2004, innehåller en bedömning av de områden där det är särskilt angeläget att satsa resurser och av kostnadseffektiviteten för olika alternativ, vilka mål som kan förväntas uppnås samt strategier för att nå målen.

Utskottet vill även erinra om den gemensamma skrivelsen från Jordbruksverket och CFN till regeringen i maj 1999 med redovisning av en gemensam åtgärdsplan för att förstärka djurskyddet på försöksdjursområdet. Inom myndigheterna pågår ett utvecklingsarbete som syftar till att på olika sätt förstärka djurskyddet på detta område. Som en del av åtgärdsplanen ingick att med stöd av bemyndigandet enligt 40 a § djurskyddslagen (1988:539) snarast ta fram bindande föreskrifter. I sammanhanget vill utskottet även erinra om den arbetsgrupp som de båda myndigheterna har bildat och som under våren 2000 lade fram förslag till föreskrifter på området. Förslaget är under omarbetande inom Jordbruksverket.

Enligt vad utskottet erfarit kommer regeringen, sedan erforderligt underlag erhållits genom utredningarna och CFN:s uppdrag, att ta ställning till en fortsatt strategi för att begränsa användningen av försöksdjur.

Utskottet konstaterar att de nu aktuella motionerna i stor utsträckning kan anses tillgodosedda genom den ovan lämnade redovisningen och förutsätter att de synpunkter som i övrigt framförs kommer att beaktas i det fortsatta arbetet på området. Med dessa uttalanden föreslår utskottet att motionerna

MJ316 (fp) yrkande 1 delvis, MJ324 (mp), MJ371 (s) delvis, MJ463 (s) yrkande 4 och MJ490 (mp) yrkande 28 lämnas utan vidare åtgärd.

Med anledning av motionsyrkanden om s.k. plågsamma djurförsök vill utskottet erinra om att den svenska definitionen av djurförsök grundas på ändamålet med användningen och inte på de eventuella ingrepp som djuren utsätts för. Utskottet vill även erinra om den ändring i 40 a § djurskyddsförordningen (1988:539) som trädde i kraft år 1998 och som ger Jordbruksverket och CFN möjlighet att i samråd föreskriva om villkor för eller förbud mot viss användning av försöksdjur.

Med försök av avsevärd svårighetsgrad avses försök där djuren löper risk att utsättas för mer påtaglig eller till och med avsevärd smärta eller andra obehag. I denna kategori är försökens karaktär sådan att det inte alltid är möjligt att eliminera smärtan ens om användarna har mycket goda kunskaper och använder tekniker som är så skonsamma som möjligt för djuren. Exempel på sådana försök är vissa chock- eller brännskedeförsök på åtminstone delvis obedövade djur, försök som undersöker strålningsskador och vissa tumörbiologiska försök. Till denna kategori hör också beteendestudier där djur utsätts för obehagliga eller skadliga retningar och då saknar flyktmöjligheter eller är utsatta för betydande fixering. Även vissa toxicitetstester och försök med framkallande av allvarliga sjukdomstillstånd hör hit. Det är inom denna kategori man i egentlig mening kan tala om plågsamma djurförsök. Av regeringens skrivelse om användning av försöksdjur (skr. 2001/02:48) framgår att det för närvarande inte finns några säkra uppgifter, vare sig från Sverige eller från andra länder, om hur stor andel av försöksdjuren som faller inom den här kategorin, men i vissa uppskattningar från flera länder nämns siffror i storleksordningen några procent.

Det är enligt utskottets mening givetvis utomordentligt viktigt från djurskyddssynpunkt att sådana försök så långt möjligt minimeras eller helst inte behöver utföras över huvud taget. De medicinska frågeställningar som ibland ändå kräver att dessa typer av försök utförs måste självfallet vara utomordentligt välgrundade för att det alls skall vara möjligt att acceptera dem. Utskottet delar den förhoppning som kommer till uttryck i regeringens skrivelse att den allmänna metodutvecklingen inom djurexperimentell forskning stegvis kommer att leda till att denna kategori försök på sikt minskar.

Av Jordbruksverkets och CFN:s gemensamma åtgärdsplan, som utskottet redogjort för ovan, framgår att myndigheterna anser det vara särskilt viktigt att ytterligare reducera de djurförsök som innebär smärta, obehag eller annat lidande för försöksdjuren. Båda myndigheterna fann att en undersökning borde genomföras för att ta fram ytterligare bedömningsgrunder vid den etiska prövningen för smärta och annat lidande. I den utredning om smärta och andra obehag som CFN med anledning härav och på regeringens uppdrag presenterade i mars 2000 föreslogs att djurförsöken skall indelas i olika kategorier beroende på den grad av påverkan eller påfrestning som djuren förväntas utsättas för. Genom att djurförsöken har indelats i ringa, måttlig respektive avsevärd svårighetsgrad skall sedan den 1 januari 2002 i ansökan om djurför-

sök anges i vilken av de tre svårighetsgraderna försöket hör hemma. Härigenom kommer nämnden att få ännu en bedömningsgrund för sitt beslut, vilket enligt utskottets mening är ägnat att ytterligare minska lidandet för försöksdjuren.

Sammanfattningsvis finner utskottet att de nu aktuella motionerna i allt väsentligt kan anses tillgodosedda med vad utskottet anfört ovan. Utskottet förutsätter att även de synpunkter som i övrigt framförs kommer att beaktas i det fortsatta arbetet på området. Med hänvisning härtill och till vad som i tillämpliga delar redovisats ovan under det allmänna avsnittet om djurförsök anser utskottet att motionerna MJ316 (fp) yrkande 1 delvis, MJ371 (s) delvis, MJ463 (s) yrkande 5 och MJ490 (mp) yrkande 24 bör lämnas utan vidare åtgärd från riksdagens sida.

Alternativa metoder till djurförsök

Utskottets förslag i korthet

Utskottet avstyrker tre motionsyrkanden (fp, mp) om alternativa metoder till djurförsök med hänvisning till det arbete som pågår på området.

Motionerna

I motion MJ490 (mp) efterlyses åtgärder för att få fram alternativ till djurförsök (yrkande 29).

Enligt motionerna MJ316 (fp) och MJ490 (mp) bör den nya djurskyddsmyndigheten ges i uppdrag att bygga upp ett register över alternativa metoder till djurförsök (yrkandena 7 respektive 32 delvis).

Utskottets ställningstagande

Som utskottet anfört ovan i betänkandet gäller rent allmänt att, enligt 19 § djurskyddslagen (1988:534), djur får användas för djurförsök endast under förutsättning att det syfte som avses med verksamheten inte kan uppnås med någon annan tillfredsställande metod utan användning av djur. I 49 § djurskyddsförordningen (1988:539) stadgas att försöksdjursnämnden vid prövningen av ett ärende skall ta hänsyn till å ena sidan försökets betydelse och å andra sidan lidandet för djuret. Nämnden skall avslå en ansökan om att få använda djur för vetenskapliga ändamål om en sådan användning inte kan anses angelägen från allmän synpunkt. Nämnden skall också avslå en ansökan om sådan användning av djur, om det är möjligt att få likvärdig kunskap genom andra metoder.

Som utskottet redogjort för ovan har regeringen för perioden 2002–2004 anvisat betydande ökade resurser för utveckling av alternativa metoder. Ökade anslag inom detta område är enligt utskottets mening ett uttryck för att det är mycket viktigt att ytterligare insatser görs för att begränsa användningen av försöksdjur. Dessa anslag kommer att bidra till att satsningar kan göras

inom både grundforskning och tillämpad forskning liksom i form av riktade insatser inom särskilt angelägna områden. Insatser behövs t.ex. för forskning som förbättrar försöksdjurens miljö och för utveckling av alternativa metoder inom utbildningen. Exempel på andra angelägna områden är utveckling och utvärdering av riktlinjer för globalt accepterade alternativa testmetoder inom bl.a. kemikalieområdet. Utskottet vill även erinra om att CFN:s finansiella stöd till forskning under budgetåret 2002 har uppgått till 4,03 miljoner kronor till 32 forskningsprojekt. Stöden har i likhet med tidigare år främst riktats mot forskningsområden som bedömts vara särskilt viktiga för att nå försöksdjursbesparande effekter (budgetpropositionen för år 2003, utgiftsområde 23). Utskottet vill även erinra om det uppdrag som CFN fick i regleringsbrevet för år 2002 att till regeringen redovisa en utförlig strategi för hur det ökade anslaget skall användas för att utveckla alternativa metoder till djurförsök. Uppdraget redovisades den 1 maj 2002. Tillsammans med övriga utredningar på området kommer redovisningen att utgöra underlag för en fortsatt strategi för att begränsa användningen av försöksdjur. Strategiplanen möjliggör att flera nya angelägna områden kan utvecklas under de kommande årens forsknings-satsningar, och regeringen har redan initierat det som Bioteknikkommittén har efterfrågat i utredningen Att spränga gränser (SOU 2000:103) vad avser extra medel till särskilda program som stimulerar andra metoder som kan ersätta användningen av försöksdjur. Utskottet vill slutligen hänvisa till propositionen om en ny djurskyddsmyndighet där regeringen bl.a. anför att myndigheten bör arbeta vidare med den åtgärdsplan för att stärka djurskyddet inom försöksdjursområdet som Jordbruksverket och CFN redovisade för regeringen i maj 1999. I denna ingår bl.a. utarbetande av föreskrifter och informationsmaterial samt inrättande av ett dataregister över djurförsök. Myndigheten bör dessutom se över vilka åtgärder som bör vidtas för att stödja de djurförsökstiska nämnderna i deras arbete. En sådan åtgärd kan exempelvis vara att bistå nämnderna med information om alternativa metoder till djurförsök och att sammanställa uppgifter om sådana metoder (prop. 2001/02:189, bet. 2002/03:MJU5).

Sammantaget innebär det ovan anförda att utskottet, som inte har någon annan uppfattning än motionärerna om vikten av kraftfulla satsningar på alternativa metoder till djurförsök, föreslår att motionerna MJ316 (fp) yrkande 7 och MJ490 (mp) yrkandena 29 och 32 delvis lämnas utan vidare åtgärd.

Försöksdjursstatistik

Utskottets förslag i korthet

Utskottet avstyrker två motionsyrkanden (s, m) om ändrade regler för försöksdjursstatistiken.

Motionerna

Enligt motion MJ285 (m) bör djurförsöken redovisas enligt den av riksdagen beslutade statistiska metoden. I motion MJ463 (s) anförs att metoden för djurförsöksstatistiken bör ändras eftersom djur som tas i bruk för försök under flera år inte ingår i statistiken (yrkande 2).

Utskottets ställningstagande

Inledningsvis vill utskottet erinra om att förutsättningarna för användning av djur för vetenskaplig forskning eller undervisning, dvs. den svenska definitionen av djurförsök, återfinns i 19 § djurskyddslagen (1988:534).

CFN och dåvarande Lantbruksstyrelsen sammanställde under åren 1982–1988 uppgifter om djuranvändningen inom landets försöksdjursanläggningar. Från och med år 1988 övertog CFN ansvaret för statistikföring från Lantbruksstyrelsen. Sedan år 1990 har statistiken i Sverige redovisats enligt de krav som Europarådet ställer i den europeiska konventionen om skydd av ryggradsdjur som används för försöksändamål och annat vetenskapligt ändamål (ETS 123) och enligt reglerna i rådets direktiv 86/609/EEG om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om skydd av djur som används för försök och andra vetenskapliga ändamål. Sedan Sveriges inträde i EU år 1995 har CFN redovisat försöksdjursanvändningen enligt direktivets och konventionens definition och de djurförsök som tillkommer enligt de svenska bestämmelserna var för sig. De försöksdjur som redovisas i statistiken för det aktuella året är djur som under året för första gången tagits i bruk för ett försök. Detta innebär att djur som ingår i försök över flera kalenderår endast redovisas det första året. Om ett försöksdjur återanvänds, dvs. används inom ramen för två eller flera oberoende försök, redovisas dock detta särskilt. I sammanhanget vill utskottet erinra om det gemensamma arbete som pågår mellan myndigheterna på området bl.a. med inrättande av ett dataregister över djurförsök liksom om de uppgifter som skall tillkomma Djurskyddsmyndigheten med bl.a. statistikfrågor (prop. 2001/02:189).

Inom EU kom medlemsländerna år 1997 överens om publicering av uppgifter om försöksdjursanvändningen. Kommissionens tredje rapport till rådet och Europaparlamentet om statistik över antalet djur som används för försök eller andra vetenskapliga ändamål i Europeiska unionens medlemsstater, KOM(2003)19, publicerades nyligen och avser år 1999. Rapporten innehåller liksom tidigare en detaljerad redovisning om bl.a. antalet djur, djurslag, djurens ursprung och användningens ändamål i medlemsländerna. Genom införandet av s.k. harmoniserade tabeller omfattar emellertid de uppgifter som lämnats av medlemsstaterna betydligt fler tester och ändamål än tidigare, vilket gör det möjligt att för första gången på EU-nivå erhålla en mycket mer exakt och heltäckande uppfattning om försöksdjursanvändningen inom gemenskapen.

För en tillfredsställande uppfattning av försöksdjursanvändningens utveckling är enligt utskottets mening en redovisning i absoluta tal emellertid inte tillräcklig. Användningen av försöksdjur påverkas t.ex. av den forskning

som är prioriterad och hur mycket samhället och andra intressen bidrar till forskningsverksamhet. I detta sammanhang är det av intresse att studera antalet använda försöksdjur i relation till hur mycket kunskap som erhålls, dvs. hur effektiv försöksdjursanvändningen är. Utskottet vill erinra om att CFN under senare år enligt regleringsbrevet har haft i uppdrag att redovisa användningen av försöksdjur i relation till satsade forskningsmedel.

Med det anförda avstyrker utskottet motionerna MJ285 (m) och MJ463 (s) yrkande 2 i den mån de inte kan anses tillgodosedda.

Den djurförsöksetiska prövningen

Utskottets förslag i korthet

Utskottet delar i allt väsentligt de synpunkter på behovet av reformering av de djurförsöksetiska nämndernas verksamhet som framförs i ett flertal motioner (s, fp, mp). Med hänvisning till det arbete som pågår på området föreslår utskottet, som förutsätter att motionernas synpunkter beaktas i detta arbete, att motionerna lämnas utan vidare åtgärd.

Motionerna

I motion MJ316 (fp) anför att försöksdjursnämnderna bör tillföras personella resurser i form av handläggande tjänstemän (yrkande 2), och i varje nämnd bör finnas en adjungerad veterinär och etolog (yrkande 3). Tillsynsmyndigheten och de forskare som ansöker om att få utföra försök på djur bör åläggas att efter försöket lämna in rapporter till de djurförsöksetiska nämnderna (yrkande 4). Det bör också bli en skyldighet för nämnderna att anmäla misstanke om brott (yrkande 5), och samtliga beslut skall kunna prövas juridiskt (yrkande 6). Den nya djurskyddsmyndigheten bör ges i uppdrag att upprätta ett centralt arkiv över ansökningarna till de djurförsöksetiska nämnderna (yrkande 8).

Enligt motion MJ463 (s) bör djurskyddsorganisationerna ha möjlighet att överklaga försöksdjursnämndernas beslut (yrkande 7), den etologiska kompetensen i de djurförsöksetiska nämnderna bör stärkas (yrkande 9) och nämnderna tillföras kompetens om alternativa metoder (yrkande 10). Vidare bör nämndernas status ändras från rådgivande till beslutande (yrkande 11) och föreskrifterna och de allmänna råden bör vara tidsbegränsade (yrkande 14).

I syfte att uppmuntra alternativa metoder bör enligt motion MJ490 (mp) en avgift införas på försöksdjur (yrkande 27). I motionen framförs också ett flertal förslag när det gäller de djurförsöksetiska nämndernas verksamhet. Endast folkvalda ledamöter i nämnden skall ha rösträtt, djurskyddsorganisationerna bör ha rätt att överklaga besluten och nämnderna skall ha tillgång till experter på alternativa metoder. Djurskyddslagen bör ändras så att ansvarig veterinär eller myndighet får samma juridiska möjligheter att ingripa vid allt lidande, och de som deltagit vid godkännande av ett djurförsök skall närvara vid minst ett försökstillfälle. Det bör vidare vara obligatoriskt att vid något

tillfälle besöka djuren mellan försöken, och ledamöter och personal som handskas med djuren, inklusive forskarna, skall ha goda kunskaper om de berörda djurens naturliga levnadssätt, speciella behov och beteenden. Slutligen skall nämnderna inte kunna tillåta djurförsök där djurförsöksfria alternativ finns att tillgå (yrkande 32 delvis).

Utskottets ställningstagande

Inledningsvis vill utskottet, i likhet med våren 2002 (bet. 2001/02:MJU7), framhålla den djurförsöksetiska prövningens stora betydelse när det gäller att begränsa användningen av försöksdjur. De djurförsöksetiska nämndernas arbete har lett till ökad medvetenhet hos forskare och andra som använder försöksdjur om de djurskyddsaspekter som alltid måste beaktas vid hanteringen av dessa djur. Nuvarande regler har emellertid tillämpats under mer än tio år. Mot bakgrund härav och med tanke på den utveckling som den biomedicinska forskningen har genomgått under denna period ser utskottet det som mycket positivt att frågan om förändrade bedömningsgrunder och regler för bl.a. kompetensen inom djurförsöksetiken och stärkt skydd för försöksdjuren nu är föremål för förnyad prövning.

Utskottet har tidigare i betänkandet översiktligt redogjort för det uppdrag som har redovisats av den djurförsöksetiska utredningen (SOU 2002:86). Betänkandet innehåller en mängd förslag som syftar till förbättringar av den etiska prövningen med avseende på de bedömningsgrunder som tillämpas i dag. När det gäller sammansättningen i de djurförsöksetiska nämnderna, finner utredaren den jämna fördelningen mellan forskare/försöksdjurspersonal och lekmän väl avvägd och den bör därför behållas. Däremot bör möjligheten att omfördela ledamöter begränsas. För att höja kompetensen i nämnderna och öka förtroendet för den djurförsöksetiska prövningen anser utredaren att varje nämnd bör utökas med en sakkunnig veterinär. Vidare bör det vid förordnandet av nya ledamöter vara ett krav att de forskare som är representerade i en nämnd bör arbeta inom olika fack eller verksamhetsområden, och att personer som har eller haft tydlig anknytning till forskning eller användande av djur i försök inte skall förordnas som lekmän. För att nämnderna skall kunna tillförsäkras etisk kompetens föreslås att den centrala myndigheten för djurförsöksfrågor skall organisera en årligen återkommande utbildning i etik för nämnderna. Myndigheten bör också anordna s.k. etikdagar där myndigheten och nämnderna gemensamt kan diskutera etiska frågor. I samma syfte föreslås att den s.k. rådgivningspanelen utökas med en person som har etisk kompetens. Den veterinära kompetensen i nämnderna bör stärkas genom att det förs in krav i djurskyddsförordningen (1988:539) att det i varje djurförsöksetisk nämnd skall finnas en sakkunnig ledamot som veterinär. Kraven i övrigt på nämndernas ledamöter föreslås höjas genom att de senast ett år efter förordnandet åläggs att genomgå en basutbildning som bl.a. skall innehålla utbildning om vad arbetet i nämnderna innebär. Ledamöterna bör vidare i större omfattning än vad som nu är fallet erbjudas att delta i fortsatt utbildning i frågor som rör djurförsök och den djurförsöksetiska prövningen.

När det gäller förbättrad information och kunskap om djurförsök bör enligt utredaren den centrala myndigheten för försöksdjursfrågor arbeta för att allmänheten skall få en korrekt bild av de djurförsök som utförs. Myndigheten bör vidare arbeta för att de personer som kommer i kontakt med djurförsök får den information och utbildning de behöver för att kunna utföra sina uppgifter så att det främjar ett gott djurskydd. Som en del i uppdraget att vara huvudman för de djurförsöksetiska nämnderna bör den centrala försöksdjursnämnden enligt utredarens förslag inrätta och underhålla en databas med ett centralt register över de djurförsök som prövats av de djurförsöksetiska nämnderna och med uppgifter om alternativa metoder till djurförsök. Utredaren föreslår vidare att det i ansökan uttryckligen skall anges på vilket sätt sökanden har sökt utröna om det finns några alternativ till djurförsök eller om försöket utgör dubbelforskning. I dag kan tillsynsmyndigheten ingripa och förbjuda ett visst förfarande endast om det avviker från den av nämnden godkända planen över djurförsöket eller om åtgärderna faller utanför planen. Mot den bakgrunden föreslås att ansökan också skall omfatta uppgift om avbrytningstidpunkt.

Utredaren anser vidare att handläggningen vid de djurförsöksetiska nämnderna bör förenklas och förbättras genom högre krav på sökanden att komma in med uppgifter som nämnden behöver för att kunna göra sin bedömning av djurförsöket. Nämnderna bör även använda sig av möjligheten att sända ärenden på remiss till andra myndigheter och förtydliga sina beslut om att godkänna eller avslå en ansökan. Etiska diskussioner bör föras i större utsträckning än i dag. Slutligen föreslår utredaren att den centrala försöksdjursnämnden, som en del i uppdraget att vara huvudman för de djurförsöksetiska nämnderna, bör inrätta och underhålla en databas med ett centralt register över de djurförsök som prövats av de djurförsöksetiska nämnderna och med uppgifter om alternativa metoder till djurförsök. I detta sammanhang vill utskottet hänvisa till den djurskyddsmyndighet som kommer att inrättas den 1 januari 2004. De uppgifter som för närvarande ankommer på CFN, inklusive huvudmannaskapet för de djurförsöksetiska nämnderna, och de uppgifter när det gäller försöksdjur som Jordbruksverket i dag ansvarar för kommer att föras över till Djurskyddsmyndigheten. Som en följd härav kommer CFN att avvecklas (prop. 2001/02:189, bet. 2002/03:MJU5).

Med anledning av motion MJ316 (fp) yrkande 6 vill utskottet tillägga att i det fall ett beslut överklagas, vilket numera sker till länsrätten och enligt allmänna förvaltningsrättsliga principer, görs givetvis en juridisk prövning.

Utskottet har ingen annan uppfattning än motionärerna i de nu aktuella motionerna om den stora betydelse en väl fungerande etisk prövning har när det gäller försöksdjuren och deras situation. Som anförs i motionerna är frågor om ändamålsenliga och klara grunder för den etiska prövningen, hög etisk och veterinärmedicinsk kompetens samt öppenhet för människors moraliska spörsmål av största betydelse. Av utskottets redogörelse ovan framgår att dessa och ytterligare frågor på försöksdjursområdet är föremål för ett mycket stort intresse från regeringens sida. Utskottet förutsätter att de synpunkter som

kommer till uttryck i motionerna beaktas av regeringen i det fortsatta arbetet på detta område. I avvaktan på resultatet av detta arbete och med hänvisning till utskottets uttalanden i frågan föreslås att motionerna MJ316 (fp) yrkandena 2–6 och 8, MJ463 (s) yrkandena 7, 9–11 och 14 samt MJ490 (mp) yrkandena 27 och 32 delvis lämnas utan åtgärd från riksdagens sida.

Förbud mot djurförsök inom försvaret

Utskottets förslag i korthet

Utskottet avstyrker en motion (mp) om förbud mot djurförsök inom försvaret.

Motionen

I motion MJ490 (mp) krävs att undantag från djurskyddslagen för försvarets djur inte bör beviljas (yrkande 25).

Utskottets ställningstagande

Av regeringens skrivelse Användning av försöksdjur (skr. 2001/02:48) framgår att försvarsmakten genomför djurförsök vid utbildning av personal som skall krigsplaceras på sjukvårdande befattningar i förband. Utbildningen omfattar personal som läkare, sjuksköterskor och sjukvårdare med uppgift att sörja för det akuta omhändertagandet av krigsskadade. Förutom den rent teoretiska delen i utbildningen genomförs även en praktisk del på levande sövda försöksdjur, som årligen utgörs av ca 100 grisar. Djuren sövs före ingreppen och avlivas utan att få vakna upp. Vid utbildningen finns förutom medicinskt ansvarig läkare även en veterinärmedicinskt ansvarig veterinär som är förordnad för att bl.a. övervaka djurskyddet och utföra narkosen av grisarna. Veterinären närvarar hela den tid som försöksdjuret används och ansvarar sedan för avlivningen. Användningen av grisar bedöms vara nödvändig eftersom skador av vapen är ovanliga i fredstid och den typ av behandling som måste genomföras vid stridsskador skiljer sig från behandlingen av skador i fred. Det akuta omhändertagandet av stridsskadade personer innebär i regel långa transporttider och därmed modifierad medicinsk utrustning. Mot denna bakgrund finner utskottet inte skäl att tillmötesgå kravet i motion MJ490 (mp) yrkande 25. Motionsyrkandet avstyrks.

Användning av djur inom utbildningsväsendet

Utskottets förslag i korthet

Utskottet avstyrker två motionsyrkanden (s, mp) om användningen av djurförsök inom utbildningsväsendet med hänvisning till det arbete som pågår på området.

Motionerna

I motion MJ463 (s) betonas vikten av att den aviserade utredningen om en total översyn av användningen av försöksdjur inom utbildningsväsendet blir bred och bl.a. lämnar förslag om att studenter som av etiska skäl inte vill delta i djurförsöksmoment skall kunna befrias från detta (yrkande 6). Ett flertal förslag när det gäller djurförsök i universitetsutbildningen framförs i motion MJ490 (mp) yrkande 30. Djurförsöken bör upphöra i undervisningen för studenter som inte kommer att utföra djurförsök i sitt framtida yrke. Djurförsök bör förbjudas i de fall då andra metoder kan ge samma insikter som försöket, och studenterna skall genomgå en kurs med träning i etisk diskussion. De skall också ha god kunskap om den aktuella artens naturliga beteenden och livsbetingelser innan de får handskas med djuren och skall, där så är möjligt, erbjudas djurförsöksfria alternativ. Samtliga djurförsök i utbildningar bör snarast möjligt ersättas med djurförsöksfria alternativ.

Utskottets ställningstagande

I förarbetena till djurskyddslagen (prop. (1987/88:93) betonade jordbruksministern vikten av att djurförsöken begränsas till att avse bara sådana fall då det är angeläget från allmän synpunkt att försöket utförs. Dit kunde enligt ministern inte räknas undervisningen på grundskole- och gymnasienivå.

Som utskottet framhöll våren 2002 (bet. 2001/02:MJU7) finns i dag mycket goda möjligheter att inom utbildningen på alla nivåer använda alternativa metoder till djurförsök. Av regeringens skrivelse Användning av försöksdjur (skr. 2001/02:48) framgår att verksamhet med levande djur på grundskole- och gymnasienivå endast förekommer i vissa utbildningar och där huvudsakligen i syfte att träna och utbilda elever att vårda och sköta djur. Enligt uppgift från CFN har de djurförsöksetiska nämnderna under år 2000 endast prövat en ansökan om användning av försöksdjur på grundskole- och gymnasienivå. Ansökan gällde utbildning som syftar till att sköta och hantera djur. I sitt remissvar över betänkandet Djurförsök (SOU 1998:75) påpekar Jordbruksverket att utredningens förslag att undanta sedvanligt hållande av djur från etiskt godkännande är formulerat på ett sådant sätt att det är osäkert vilka konsekvenser ett sådant undantag kan komma att få och att detta därför bör bli föremål för ytterligare utredning. Jordbruksverket och CFN upprepar i sin åtgärdsplan behovet av en översyn av försöksdjursanvändningen inom undervisningen. Även jordbruksministern har i frågesvar framhållit en utredning om försöksdjursanvändning inom utbildningen som viktig men ville avvakta Jordbruksverkets och CFN:s kommande föreskrifter samt redovisningen av Djurförsöksetiska utredningen innan initiativ tas till en sådan utredning (svar på fråga 2001/02:1266). Som framgår av utskottets redogörelse ovan har betänkandet Etisk prövning av djurförsök (SOU 2002:86) nyligen avlämnats, och enligt vad utskottet inhämtat är föreskrifter under utarbetande i Regeringskansliet.

Den största användningen av djur i undervisningen sker på universitets- och högskolenivå. Användningen förekommer i en mängd sammanhang och

är komplex. Prövningen måste göras från fall till fall, och i likhet med regeringen anser utskottet att den även fortsättningsvis lämpligen bör vara en uppgift för de djurförsöksetiska nämnderna. I sitt remissvar över betänkandet Djurförsök (SOU 1998:75) framhöll CFN de problem som förekommer vid försöksdjursanvändningen inom högskoleområdet. Djuranvändningen är här av betydligt större omfattning än inom grundskole- och gymnasieutbildningen och innefattar ofta ingrepp på djuren eller åtgärder som påverkar djurens situation. I betänkandet konstaterar utredaren att djurförsök inom utbildningen ofta är en upprepning av tidigare experiment. Eftersom den kunskap som skall överföras till de studerande redan existerar, är det möjligt att i många fall ersätta dessa djurförsök med alternativa metoder. Det kan vara fråga om dels metoder som har utvecklats inom forskningen, dels metoder som har tagits fram särskilt för att användas inom utbildningen. Som utskottet anförde våren 2002 behöver emellertid försöksdjursanvändningen sannolikt även i framtiden ingå i vissa utbildningar, t.ex. där studenterna behöver biologiska, biomedicinska eller veterinära kunskaper från djurförsök i sin blivande yrkesroll. Dessa frågor kommer också att få sin belysning i den aviserade utredningen om försöksdjursanvändningen inom utbildningsväsendet. Det bör framhållas att universiteten i vissa fall har antagit egna riktlinjer för försöksdjursverksamheten som är strängare än vad lagstiftningen kräver.

Slutligen vill utskottet hänvisa till betänkandet Etisk prövning av djurförsök (SOU 2002:86) där utredaren anser att sådan djuranvändning för undervisning som innehåller moment där eleverna lär sig eller tränar på att avliva djur eller på att göra vissa ingrepp på dem, t.ex. operativa ingrepp, injektioner, blodavtappning eller annan liknande behandling, även fortsättningsvis bör omfattas av bestämmelserna om djurförsök. Förslaget innebär emellertid att viss försöksdjursanvändning inom utbildningen undantas från bestämmelserna om djurförsök. Med den ändring i 4 § första stycket djurskyddslagen (1988:534) som trädde i kraft den 1 januari 2003 (prop. 2001/02:93, bet. 2001/02:MJU20) kommer emellertid även dessa djur att omfattas av de allmänna kraven på god djurmiljö.

De synpunkter som framförs i motionerna MJ463 (s) och MJ490 (mp) torde enligt utskottets mening få sin belysning inom ramen för den kommande utredningen om användningen av försöksdjur inom utbildningsväsendet. Med hänvisning härtill och till vad utskottet anför ovan föreslås att motionerna i berörda delar lämnas utan riksdagens vidare åtgärd.

Genetiskt modifierade djur

Utskottets förslag i korthet

Utskottet avstyrker ett motionsyrkande (s) om Djurskyddsmyndighetens ansvar för statistiken över användningen av transgena försöksdjur med hänvisning till pågående utredningsarbete.

Motionen

Enligt motion MJ463 (s) bör det vara en uppgift för Djurskyddsmyndigheten att föra statistik över användningen av transgena försöksdjur (yrkande 3).

Utskottets ställningstagande

Användningen av genetiskt modifierade djur syftar bl.a. till att förstå den genetiska bakgrunden till sjukdomar. Som anförs i regeringens skrivelse Användning av försöksdjur (skr. 2001/02:48) har utvecklingen inom gentekniken medfört att genetiskt modifierade försöksdjur används i allt högre grad. Det är emellertid inte alltid möjligt att på förhand bedöma vad en genetisk förändring kommer att innebära för djuret. Av dessa skäl anser utskottet det vara särskilt viktigt att med stor uppmärksamhet följa och bedöma hur det genetiskt modifierade djuret påverkas. Den djurförsöksetiska prövningen, som har att ta hänsyn till å ena sidan försökets betydelse och å andra sidan lidandet för djuret, är enligt utskottets mening av stor betydelse för att säkerställa att genetiskt modifierade djur inte utsätts för onödigt lidande. Mot den bakgrunden anser utskottet det angeläget att en översyn görs av de etiska bedömningsgrunder som nämnderna tillämpar. Av tilläggsdirektiven till den djurförsöksetiska utredningen (dir. 2001:80 och 2002:165) framgår att utredaren skall beskriva verksamheten med framställning av genetiskt modifierade djur och om möjligt utreda i vilken omfattning genetiskt modifierade djur är utsatta för lidande. Utredaren skall vidare bedöma om nuvarande bestämmelser är tillräckliga för att säkerställa djurskyddet för genetiskt modifierade djur och behovet av ytterligare statistiska uppgifter om framställning och användning av genetiskt modifierade djur. Vid behov skall utredaren föreslå åtgärder för att minimera det lidande som dessa djur kan vara utsatta för och lämna förslag om ändrade eller nya bestämmelser på området. Uppdraget skall slutredovisas senast den 1 december 2003. I avvaktan härpå anser utskottet att motion MJ463 (s) yrkande 3 bör lämnas utan vidare åtgärd.

Internationellt arbete på försöksdjursområdet

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att tre motionsyrkanden (v, kd, mp) om förbud mot tester med djur av kosmetiska och hygieniska produkter och ett motionsyrkande (mp) om märkning av djurtestade produkter lämnas utan vidare åtgärd. Utskottet hänvisar till ett nyligen antaget direktiv och till det arbete på området som pågår inom EU.

Motionerna

I motion MJ256 (kd) påtalas behovet av att Sverige inom EU verkar för en förbudslagstiftning mot djurtestning av kosmetika och hygienprodukter (yrkande 1). Enligt motion MJ370 (mp) bör EU:s program för testning av kemikalier omformuleras utifrån behovet av alternativa testmetoder. Motionärerna

anser det angeläget att Sverige mycket aktivt driver på för att programmet skall bli ett incitament i arbetet med att avskaffa användningen av försöksdjur. Motionären i motion MJ456 (v) anser att regeringen inom EU kraftfullt bör verka för införande av förbud mot kosmetikatester på djur.

Enligt motion MJ490 (mp) bör djurtestade produkter märkas så att konsumenterna har möjlighet att välja bort dem (yrkande 26).

Utskottets ställningstagande

Inom flera områden pågår på det internationella planet arbete som berör användningen av försöksdjur. Förutom det arbete som har som huvudsakligt syfte att skydda försöksdjuren pågår samarbete i olika former inom t.ex. läkemedels- och kemikalieområdet.

När det gäller kosmetiska och hygieniska produkter finns inom EU gemensamma krav på säkerhetstestning av sådana produkter, vilket indirekt minskar behovet av försöksdjur eftersom nationella särkrav inte ställs. Gemensam dokumentation och regler för användning av vissa typer av ämnen (färgämnen, konserveringsmedel och UV-filter) minskar också användningen av försöksdjur. Inom EU pågår även arbete med att följa utvecklingen av alternativa metoder för säkerhetsbedömning av kosmetiska och hygieniska produkter. Arbetet äger rum inom den vetenskapliga kommittén för kosmetika under kommissionen i ECVAM och den europeiska branschorganisationen för kosmetikatillverkare (COLIPA).

I slutet av november 2001 lade kommissionen fram ett ändrat förslag till parlamentets och rådets direktiv om ändring av kosmetikadirektivet (KOM(2001) 697 slutlig). Förslaget innebär bl.a. att tester av kosmetiska och hygieniska slutprodukter på djur och marknadsföring av sådana produkter skall förbjudas inom hela EU. Förbudet föreslås träda i kraft tre år efter det att direktivet genomförts av medlemsstaterna. Kommissionen kommer att arbeta för att alternativa metoder som validerats på gemenskapsnivå snabbt skall godkännas av OECD, och det kommer att bli obligatoriskt att utan dröjsmål införa validerade alternativa testmetoder för beståndsdelar i kosmetika så snart sådana metoder finns tillgängliga. Vidare föreslås förbud mot tester av beståndsdelar och kombinationer av beståndsdelar på djur liksom obligatorisk användning av validerade alternativa metoder så snart sådana metoder finns tillgängliga.

Enligt direktiv 2000/41/EG framflyttades för andra gången det datum efter vilket djurförsök är förbjudna för beståndsdelar och kombinationer av beståndsdelar som ingår i kosmetiska produkter till den 30 juni 2002. Parlamentet och rådet har emellertid nyligen enats om en sjunde ändring av direktivet. Parlamentet fattade beslut i frågan den 15 januari 2003 och rådet den 27 januari 2003. Besluten innebär att test- och marknadsföringsförbud införs som träder i kraft så snart alternativa metoder är tillgängliga och senast sex år efter direktivets ikraftträdande. Då man har bedömt att det kommer att ta längre tid än sex år att utveckla alternativa metoder och med hänsyn till OECD:s inställning i frågan medges beträffande marknadsföringsförbud för tre typer av

tester en längre tidsperiod, maximalt tio år. Det marknadsföringsförbud för djurtestad kosmetika som infördes genom den sjätte ändringen av kosmetikadirektivet och som i praktiken trädde i kraft den 1 juli 2002 har därmed upphävts. Riktlinjer skall utarbetas för den information som får ges på produkterna om att inga djurtester har utförts.

I likhet med motionärerna i motionerna MJ256 (kd) yrkande 1, MJ370 (mp) och MJ456 (v) anser utskottet ett förbud inom EU mot tester med djur av kosmetiska och hygieniska produkter vara av största vikt. Likaså anser utskottet att det från svensk sida har lagts ned ett förtjänstfullt arbete för att få till stånd ett sådant förbud. Med detta uttalande och med hänvisning till vad som anförts ovan föreslår utskottet att motionerna lämnas utan vidare åtgärd.

Enligt kosmetikadirektivet kommer informationen till konsumenterna att förbättras genom att märkning av icke djurtestade produkter blir tillåten, dvs. märkning anses inte utgöra ett tekniskt handelshinder. Kommissionen kommer att utfärda riktlinjer för märkningen. Med det anförda föreslår utskottet att även motion MJ490 (mp) yrkande 26 lämnas utan vidare åtgärd från riksdagens sida.

Reservationer

Utskottets förslag till riksdagsbeslut och ställningstaganden har föranlett följande reservationer. I rubriken anges inom parentes vilken punkt i utskottets förslag till riksdagsbeslut som behandlas i avsnittet.

1. Allmänt om användningen av försöksdjur (punkt 1)

av Sven-Erik Sjöstrand (v) och Gunnar Goude (mp).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 1 borde ha följande lydelse:

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 1. Därmed bifaller riksdagen motion 2002/03:MJ490 yrkande 31 och avslår motionerna 2002/03:MJ457 och 2002/03:MJ463 yrkandena 1, 8, 12 och 13.

Ställningstagande

Enligt vår mening bör de djurförsöksetiska nämnderna i sin bedömning av ett försöksdjurs eventuella lidande alltid utgå från försiktighetsprincipen. Mot denna bakgrund anser vi att försök på apor vid medicinsk forskning bör förbjudas. Som anförs i motion MJ490 (mp) bör en utredning tillsättas för att undersöka möjligheten att införa totalförbud mot användandet av apor och eventuellt andra arter i försöksdjursverksamheten. Detta bör ges regeringen till känna.

2. Handlingsplaner för begränsning av djurförsök (punkt 2)

av Gunnar Goude (mp).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att utskottets förslag under punkt 2 borde ha följande lydelse:

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 2. Därmed bifaller riksdagen motion 2002/03:MJ324 och avslår motionerna 2002/03:MJ316 yrkande 1, 2002/03:MJ371, 2002/03:MJ463 yrkandena 4 och 5 samt 2002/03:MJ490 yrkandena 24 och 28.

Ställningstagande

Som anförs i motion MJ324 (mp) krävs noggrann planering av försöksdjurspolitiken och tydliga politiska mål. Ett rimligt mål kan vara att användningen av försöksdjur skall minska med 5 % under 2003 och därefter med 10 % per år. Regeringen bör utreda vilka styrsystem som bör användas för att en sådan utveckling skall kunna uppnås. Detta bör ges regeringen till känna.

3. Den djurförsöksetiska prövningen (punkt 5)

av Gunnar Goude (mp).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att utskottets förslag under punkt 5 borde ha följande lydelse: Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 3. Därmed bifaller riksdagen motion 2002/03:MJ490 yrkande 32 delvis och avslår motionerna 2002/03:MJ316 yrkandena 2–6 och 8, 2002/03:MJ463 yrkandena 7, 9–11 och 14 samt 2002/03:MJ490 yrkande 27.

Ställningstagande

I motion MJ490 (mp) framförs ett flertal förslag när det gäller de djurförsöksetiska nämndernas verksamhet. Endast folkvalda ledamöter i nämnden skall ha rösträtt, djurskyddsorganisationerna bör ha rätt att överklaga besluten och nämnderna skall ha tillgång till experter på alternativa metoder. Djurskyddslagen bör ändras så att ansvarig veterinär eller myndighet får samma juridiska möjligheter att ingripa vid allt lidande, och de som har deltagit vid godkännande av ett djurförsök bör närvara vid minst ett försökstillfälle. Det bör vidare vara obligatoriskt för ledamöterna att vid något tillfälle mellan försöken besöka djuren, och ledamöter och personal som handskas med djuren, inklusive forskarna, skall ha goda kunskaper om de berörda djurens naturliga levnadssätt, speciella behov och beteenden. Slutligen bör nämnderna inte kunna tillåta djurförsök där djurförsöksfria alternativ finns att tillgå. Detta bör ges regeringen till känna.

4. Internationellt arbete på försöksdjursområdet (punkt 9)

av Sven Gunnar Persson (kd) och Sven-Erik Sjöstrand (v).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 9 borde ha följande lydelse: Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som framförs i reservation 4. Därmed bifaller riksdagen motion 2002/03:MJ456 och avslår motionerna 2002/03:MJ256 yrkande 1, 2002/03:MJ370 och 2002/03:MJ490 yrkande 26.

Ställningstagande

Inom EU har man under lång tid arbetat för förbud mot kosmetikatester på djur och mot försäljning av djurtestad kosmetika. Dessa förbud har ett brett stöd hos befolkningen och i parlamentet. Nu har parlamentet och rådet nyligen fattat beslut om förbud mot tester och marknadsföring av kosmetiska och hygieniska produkter. Förbuden skall träda i kraft så snart alternativa metoder är tillgängliga och senast sex år efter direktivets ikraftträdande. Enligt vår mening är denna tidsutdräkt inte acceptabel. Regeringen bör kraftfullt verka för att besluten ändras så att förbud införs omedelbart och utan beaktande av

den tidpunkt då alternativa metoder till djurförsök kan finnas tillgängliga.
Detta bör ges regeringen till känna.

Särskilt yttrande

Utskottets beredning av ärendet har föranlett följande särskilda yttranden. I rubriken anges inom parentes vilken punkt i utskottets förslag till riksdagsbeslut som behandlas i avsnittet.

Allmänt om användningen av försöksdjur

av Sven-Erik Sjöstrand (v).

En av utgångspunkterna i Vänsterpartiets politik när det gäller djurförsök, vilket också framgår av vårt partiprogram, är att de plågsamma djurförsöken skall avskaffas och ersättas med laboratoriebaserade forskningsmetoder.

En handlingsplan för minskning av samtliga djurförsök är enligt min mening nödvändig. För den fortsatta utvecklingen av en forskning som inte kräver djurförsök finns även behov av en strategi för minskning och på sikt total avveckling av försöken. Strategin, som bör ha som utgångspunkt bl.a. djurens smärtupplevelser, bör utformas så att den bidrar till att djurförsöken, och särskilt de plågsamma försöken, minskar. En strategi är emellertid inte tillräcklig; den måste även fullföljas i det praktiska arbetet.

Det är av stor betydelse att de forskningsområden identifieras där djurförsöken helt kan fasas ut. Det finns forskningsområden där djurförsök enligt Vänsterpartiets mening är helt förkastliga från etisk synpunkt. Som exempel kan nämnas vissa djurförsök inom försvarsmakten, där syftet med försöken inte endast är moraliskt tveksamt utan helt enkelt onödigt.

Jag har valt att inte reservera mig på dessa punkter eftersom jag förutsätter att den nya djurskyddsmyndigheten kommer att arbeta med frågorna.

BILAGA

Förteckning över behandlade förslag

Motioner från allmänna motionstiden 2002

2002/03:MJ256 av Tuve Skånberg och Holger Gustafsson (kd):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om behovet av att Sverige inom EU verkar för en förbudslagstiftning mot djurtestning av kosmetika och hygienprodukter.

2002/03:MJ285 av Marietta de Pourbaix-Lundin (m):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om djurförsöksstatistik.

2002/03:MJ316 av Birgitta Ohlsson (fp):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att ta fram konkreta handlingsplaner för begränsning av försöksdjursanvändningen.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att djurförsöksnämnderna tillförs personella resurser i form av handläggande tjänstemän.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att varje försöksdjursnämnd tillförs en adjungerad veterinär och en etolog.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att forskare som ansöker om att få utföra försök på djur och tillsynsmyndigheterna åläggs att efter försöket lämna in rapporter till de djurförsöksetiska nämnderna.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att det blir en skyldighet för de djurförsöksetiska nämnderna att anmäla misstanke om brott.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att samtliga beslut som fattas av de djurförsöksetiska nämnderna måste kunna prövas juridiskt.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att den nya djurskyddsmyndigheten ges i uppdrag att bygga upp en databas över alternativa metoder.
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att den nya djurskyddsmyndigheten ges i uppdrag att upprätta ett centralt arkiv över ansökningarna till de djurförsöksetiska nämnderna.

2002/03: MJ324 av Åsa Domeij och Mikaela Valtersson (mp):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om målprecisering för arbetet med att minska användningen av försöksdjur.

2002/03: MJ370 av Åsa Domeij och Mikaela Valtersson (mp):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om kemikalietestning och användningen av försöksdjur.

2002/03: MJ371 av Marianne Carlström och Mona Berglund Nilsson (s):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en minskning av användningen av försöksdjur.

2002/03: MJ456 av Tasso Stafilidis (v):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om införande av förbud mot kosmetikatester på djur.

2002/03: MJ457 av Tasso Stafilidis (v):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att djuranvändningen skall förbjudas i de fall det finns alternativ till försöksdjursverksamheten.

2002/03: MJ463 av Jan Emanuel Johansson (s):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om djur som försöksobjekt.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om djurförsöksstatistiken.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om transgena försöksdjur.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att användningen av försöksdjur skall halveras.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om plågsamma djurförsök.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om försöksdjur inom utbildningsväsendet.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om djurskyddsorganisationernas talerätt och möjlighet att överklaga besluten.
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om utvärdering av djurförsök.
9. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om etologisk kompetens i de djurförsöksetiska nämnderna.

10. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att de djurförsöksetiska nämnderna tillförs kompetens om alternativa metoder.
11. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att de djurförsöksetiska nämndernas status ändras från rådgivande till beslutande.
12. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om föreskrifter för vård och skötsel av försöksdjur.
13. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om apor i försök.
14. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att föreskrifterna och de allmänna råden skall vara tidsbegränsade.

2002/03: MJ490 av Maria Wetterstrand m.fl. (mp):

24. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om omedelbart stopp för vissa djurförsök.
25. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om undantag från djurskyddslagen för försvarets djur.
26. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om märkning av djurtestade produkter.
27. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en avgift på försöksdjur.
28. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en avvecklingsplan för djurförsök.
29. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om åtgärder för att få fram godkända alternativ till djurförsök.
30. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om djurförsök i universitetsutbildningen.
31. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om en utredning om totalförbud mot djurförsök på vissa arter.
32. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om de djurförsöksetiska nämnderna.